

Szaknyelvi nyelvhelyességi ajánlások

BALÁZS GÉZA

A SZAKNYELVEK JELLEMZŐIRŐL, KUTATÁSÁRÓL

A szaknyelvekkel való törődés, a szaknyelvi mozgalom egyidős a magyar nyelvvel való tudatos foglalkozással, törődéssel. Ilyen szempontból is fontos forrásmű Sylvester János 1539-es *Grammatica Hungarolatina* című szótára, majd az ezt követő sok szótár és nyelvtan. A szaknyelvekkel való tudatos foglalkozás, lényegében egyfajta nyelvújítási tevékenység, Apáczai Csere János nevéhez fűződik, aki 1653-ban *Magyar encyclopaedia* című munkájában és 1654-ben a *Magyar logicatska* című művében a tudományos rendszerezésével közösségi hagyományból táplálkozó magyar szaknyelvi programot is adott, ahogy például a jelelmélet (szemiotika) szemszögéből Voigt Vilmos (1991: 639) is értékeli:

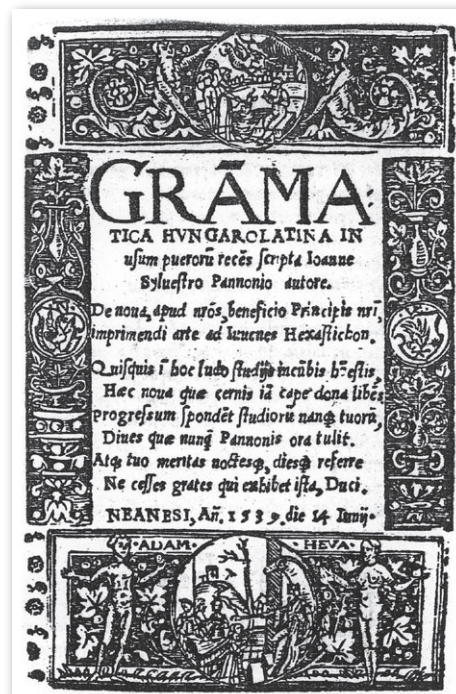
Törődés a szaknyelvekkel egyidős a nyelv tudatos gondozásával.

„Apáczai tehát igazán sokrétű magyar nyelvű hagyományból meríthetett, és az a körülmény, hogy enciklopédiáját hazájától távol írta, arra enged következtetni, hogy az így említett szavakat nyelvi tudatának mintegy közepéből idézte, azaz nem egyedi terminológiát próbált fabrikálni, hanem egy többé-kevésbé érthető szóhasználatot vett alapul jelelméleti rendszerének kidolgozásakor.”

Voigt Vilmos megállapítása Apáczai más szakkifejezéseire is igaz lehet, bár Apáczai maga is alkotott szavakat. Fábíán Pál (1984: 22) is összefoglalóan megállapítja, hogy a

„magyar szaktudományi nyelvek kiművelőinek hosszú sorát Apáczai Csere János nyitotta meg...”

A továbbiakban nem sorolom föl a magyar szaknyelvújításnak még csak főbb állomásait sem, nem említem a nyelvújítás és az azt követő korszak ilyen irányú hozadékát, csak Szily Kálmán (nyelvész, műegyetemi tanár) működésére hívom fel a figyelmet, akiben a természettudós és a nyelvész ötvöződött (Szily 1879/2001, Balázs 2001a). Napjainkban újabb szaknyelvi mozgalom van szerveződőben. Grétsy Lászlónak (1964) köszönhetjük az első igazi összefoglaló munkát (*Szaknyelvi kalauz*). Ennek folytatásaként Bíró Ágnes (1989) szerkesztésében jelent meg a *Szaknyelvi divatok* című munka. A kilencvenes években több mozgalom is szerveződött a szaknyelvművelésre: a Mondjuk magyarul!, a Magyar Szakírók Szövetsége, 1992-ben szaknyelvi konferenciát szervezett az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága (Fábíán Pál vezetésével), 2002-ben az Akadémia debreceni bizottsága (bővebben: Műhelyforum a szakmai nyelvről, *Debreceni Szemle*, 2002/2), 1997-től az MTA Nemzeti Stratégiai Kutatási Programja kiemelt helyen szerepelteti a szaknyelvek művelését, a műszaki lapokban folyamatosan jelennek meg szaknyelvi írások, például a *Műszerügyi és Méréstechnikai Közleményekben*, a *Mérnök Újságban* (pl. 2000. május, október), a *Somogyi Műszaki Szemlében* (pl. 1999: 11–21), az *Ipari Szemlében*, sőt „szak-szaknyelvi” folyóirat is indult (*Magyar Orvosi Nyelv*, 2001–).

Auus tuus.	D[omi]n[us].	Item.	
Socer tuus.	Spad.	Tu pater.	Afa.
Socus tua.	Napad.	Tu mater.	Ana.
Pater tuus.	Afad.	Tu frater.	Eafa.
Mater tua.	Anad.		Ece.
			c. c.
Frater tuus.	Barad.		Ista enim Nomina
	Sczed.		non sunt scdsum lib

Részlet Sylvester János 1539-es *Grammatica Hungarolatina* című szótárából

Egyre több fórum, sőt vállalat felől fogalmazódik meg a törekvés a világos érthető beszédre, azon belül a magyar nyelvű szakmai kapcsolattartásra (pl. környezetvédelmi főfelügyelőségek, jogászszervezetek). Különösen az államigazgatási, jogi és hivatali nyelv áll az érdeklődés központjában, hiszen ennek minden állampolgárra nézve van jelentősége. Kiss László alkotmánybíró szerint a jogi szaknyelv bonyolultsága ma már a jogbiztonságot fenyegeti, s ez ellen tenni kell valamit. Erdemes idézni tanulmányából:

„A legkevésbé sem állítható, hogy a jogi nyelv (itt közelebről: a jogszabályok nyelve) a gyakran választott kutatási tárgykörök közé tartozna. Ellenkezőleg: megfigyelhető, hogy a jogalkotásunk minőségéért aggodó szakemberek is ritkán tűzik tollvégre a nyelvet, a nyelvi kifejezésmód kérdéseit. Mindezt pedig annál is inkább fájjaljuk, mivel a nyelvi pallérozottság (vagy annak hiánya) közvetlenül is befolyásolja jogszabályaink minőségét, ezen belül is azok hatékonyságát, illetőleg követését.

Úgy tűnik tehát, miközben a jog(törvény) alkotással foglalkozó külföldi szerzők közül többen közvetlen összefüggést látnak az alkotott jog minősége és annak követettsége között, nálunk e kérdés vizsgálatának még csak számottevő (egyáltalán: érzékelhető) irodalma sem lelhető fel. Ezt amiatt is ki kell emelnünk, mivel a legkülönbözőbb források egyértelműen utalnak arra, hogy jogalkotásunk gyermekbetegségei között egyértelműen diagnosztizálhatók a jogi nyelv gyengéiből, esetlenségeiből eredő anomáliák” (Kiss 2003).

A szaknyelv (tudományok, szakterületek, szakmák, műhelyek stb. nyelve) sajátos helyet foglal el a nyelvi rétegződésben. Társadalmi nyelvváltozat, hiszen a társadalmi szervezethez, rétegződés terméke. Kezdetben, a nyelv kialakulásakor még nem lehetett szaknyelv, csak a szakterületek fokozatos elkülönülésével alakult ki, s azután a nyelveken belül szétterjedt (több változatra oszlott), bizonyos korszakokban pedig nemzetköziesült (a középkori latin révén Európában, a jelenkori angol révén a világon). A helyi jelentőségű (többnyire a kisiparhoz, néprajzhoz sorolható) szakmák (pl. molnár, cipész, kovács) szóképlete azonban a helyi nyelvjárással is át van itatva, ilyen szempontból tehát a szaknyelveknek létezhet regionális, táji változata is (pl. a mihályi cipézmesterség szókinca, a kazári népi erdőgazdálkodás szakszókinca, a nyírlugosi kovácsmesterség szakszókinca – a példák a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatokban megjelent kis kötetek címéből valók).

A szaknyelv nemcsak társadalmi, hanem más nyelvekkel, kultúrákkal is kapcsolatba lépő nyelvváltozat.

Ilyen szempontból tehát a szaknyelv, a szaknyelvek nem egyetlen nyelvváltozatnak számítanak a sok közül, hanem egy társadalmilag és területileg, azonkívül az anyanyelvekből kitekintőleg más nyelvekkel, kultúrákkal kapcsolatba lépő (intra- és interkulturális) nyelvváltozatnak tekinthetők. Ezt feltétlenül tisztázni kell a szaknyelvekkel való foglalatosság kezdetén, hiszen nem egyszerűen arról van szó, hogy „a szaknyelvek elangolosodnak”, hanem az interkulturalitás a szaknyelvek természetéből is fakadhat.

A szaknyelv és a köznyelv közötti kapcsolat csak magyar vagy a magyar ember számára is érthető szavakkal lehetséges.

Meg kell különböztetni azután a szaknyelvek és a nyelvhasználat kapcsolatában a belső és a külső kommunikációt. Belső szaknyelvi érintkezésnek azt nevezem, amikor egy szakma képviselői egymás közt beszélgetnek (*labor- vagy műhelyszleng*), például számítástechnikusok vagy orvosok egymás közt. „Fájdalmas” érzés lehet (kommunikációs konfliktus), ha az ember fölött vagy mellett konzíliumot ülnek az orvosok, betegség- és gyógyszernevekkel dobálóznak, a páciens csak kiragadott szavakat ért meg,

s rögtön a legrosszabbra gondol. Az ilyen nyelv a belső kommunikáció. A beteggel (a társadalommal) való kapcsolattartás pedig a külső kommunikáció, amelyben feltétlenül törekedni kell a magyar köznyelvhez való közelítésre; s amennyiben nyelvi hiány lép föl (új betegségek, gyógyítások, műveletek, eszközök stb.), akkor azokra magyar vagy magyar ember számára érthető szavakat kell kitalálni.

„A magyar szaknyelvek elangolosodnak” – tartják igen sokan, hiszen a legtöbb munka, felfedezés, eljárás stb. a modern kor tudományos nyelvének tekinthető angolon születik vagy publikálódik. Egyes tudományokban ki is jelentik, hogy akinek nincs angol nyelvű publikációja, az nem is mutatott fél tudományos teljesítményt. Az „elangolosodás” feltétlenül létező tendencia – minden modern nyelvben. Ameddig ez a belső kommunikációt érinti, szerintem egyáltalán nem tekinthető nagy bajnak. A külső kommunikációban azonban erőfeszítésre, szaknyelvművelésre van szükség.

Ennek ellene hat, hogy az „idegenszerűség” sokszor hitelesebbnek tűnik. Ezt a motivációt használja ki a tudomány (mi nyelvészek is mondunk olykor olyat, hogy pl. *komputerlingvisztika*, pedig a *számítógépes nyelvészet* meghonosodott kifejezés), vagy például a reklámyelv, amely „a fejlett külföldről érkező” vonzó érzésvilágát közvetíti tudományos és idegen szavakkal: *liposzóma*, *pH-érték*, *bifindus essensis*, *hidratál*, ilyesféle mondatokkal: „ultramagas hőmérsékleten hőkezelt (UHT), homogénezett, félszíros tej”, vagy akár olyan „öszvér” helyesírási formákkal, mint: *sexuális*. A zárójeles UHT példa mutatja a modern szaknyelvek egyik terjedő szóalkotási módját, a betűszók terjedését (pl. *AIDS* vagy *STD* ’szexuális úton terjedő betegségek’, amelyeket a magyar helyesírás rendszere szerint indokolatlanul írunk csupa nagybetűvel).

A magyar szaknyelvek esetében még egy tényező érdemel figyelmet, jelesen a határon túli szaknyelvek (azon belül például a jogi vagy az orvosi nyelv) állapota. A határon túli magyar nyelvváltozatok kicsiben már mutatják a szétretegződés jeleit (az államnyelvekkel való, kétnyelvűségi kapcsolatokat), a szaknyelvekre ez a jelenség fokozottan igaz. Kolozsvári egyetemi tanár kollégánk (a magyar nyelv professzora!) mondja, hogy „nem tudok az autóról magyarul beszélni, a gyújtáselosztó nekem *delco*”. Más szemszögből persze hozzátehetjük, hogy mi, magyarországi magyarok se nagyon tudunk az autóról (televíziókról, számítógépünkéről stb.) se magyarul, se más nyelven beszélni (mert talán nem is szükséges). A határon túli magyar szaknyelvek szétretegződése az államnyelvből fordított szak- és tankönyvek hatására igen erőteljesen folyik, s ebből fakad az a (nyelvstratégiai) következtetésem, hogy a szaknyelvek magukkal húzzák a többi nyelvváltozatot. Konkrét példám nincs, de egy kolozsvári és egy pozsonyi magyar mérnöki szakmunka között feltehetőleg nagyobb a különbség, mint két köznyelven kommunikáló beszédében. Erre a jelenségre használom Csaplovics Jánosnak (1822/1990) az *Ethnographiai értekezés Magyarországról* című munkájából származó szállóigét („Magyarország Európa kicsinyben”) átalakított formában: A szaknyelv a magyar nyelv kicsinyben.

A szaknyelv a magyar nyelv kicsiben.

A szaknyelvekben ugyanis megvan csaknem minden jelenség, amely a köznyelvben is megvan. A köznyelv jelenkori fejlődésére jellemző az egység szétfoslása (a határon túl további szétretegződés tapasztalható). A szaknyelvekre fokozottan érvényes ez. A köznyelvben az interkulturális hatásokra erőteljesebben bukkannak fel idegen szavak. A szaknyelvekben még inkább. A köznyelv egyes regisztereiben a tudatos vagy véletlen nehezen értelmezhetőség, túlbonyolítás új példáival találkozunk. A szaknyelvben fokozottan. Csökken a köznyelvre vonatkozó nyelvművelési odafigyelés, program, tudományos érdeklődés. A szaknyelvekkel kapcsolatban is.

köznyelv szaknyelv

egység szétfoslása
idegenszerűségek
túlbonyolított kifejezések
kellő odafigyelés hiánya

Ily módon tehát a köznyelvi és szaknyelvi nyelvművelés egymásra van utalva, s hangsúlyozhatjuk, hogy „a szaknyelv a magyar nyelv kicsinyben”.

Még egy következménye van a szaknyelvi egyeztetés hiányának. Ha a szaknyelvek szétretegződnek, megszűnik az anyanyelvi kommunikáció lehetősége. Már ma is tapasztaljuk, hogy akár egy tudományon belüli paradigmák (iskolák) új nyelvet teremtenek, s attól kezdve nem értik meg egymást más iskolákkal. Ez sokszor tudatos törekvés. Erre a jelenségre a nyelvre különösen odafigyelő fordítók hívják fel a figyelmet. A nagyszámú fordítások során sokszor ugyanazt a szót, kifejezést tízféleképpen fordítják le, s ezzel megszűnik az azonosítás, azonosíthatóság lehetősége – avagy a nyelv tovább rétegződik, oszlik „nyelvjárásokra”, „laborszlengekre”.

A szétretegződés a szaknyelvek legnagyobb veszélye.

TEENDŐK

Elmondható, hogy a szaknyelv kifejezésmódjának tisztasága, illősége és nyelvhelyessége az ókortól fogva nyelvi-nyelvészeti kérdés. Pontosabban szónoklati kérdés: merthogy az ékesszólás a kezdetektől foglalkozik nyelvi, nyelvtani kérdésekkel.

Köztudott, hogy a szónoklattan (retorika) nyilvános, főként jogi, hivatali (törvényszéki beszéd) szövegekkel foglalkozik. Arisztotelész (1999: 147). Retorikájában a nyelvhelyességnél külön fejezete van. Mint írja: „A stílus alapfeltétele a nyelvhelyesség: ez öt követelményben valósul meg”.

- a kötőszavak helyes alkalmazása,
- a dolgok nevének való megnevezése, nem pedig körülírása („A hosszú körülírás ugyanis félrevezető...”),
- a kétértelműségek kerülése,
- a szavak nemének (hímnem, nőnem, semlegesnem) helyes alkalmazása (a magyar nyelvben ennek nincs jelentősége),
- az egyes és a többes szám helyes használata.

Az ókortól napjainkig további nyelvhelyességi kérdések vetődtek fel a jogi nyelvvel kapcsolatban. Ezekkel a kérdésekkel a nyelvészet, azon belül a nyelvművelés foglalkozik, de időről időre megjelennek szónoklati munkák, sőt fennmaradt az igazságügyi retorika is (pl. Tremmel 1993).

A hivatalos nyelvművelés legrégebbi vesszőparipája az állam- és a jogtudomány, illetve annak alkalmazása, a hivatali nyelv. Különösen a következő idegenszerűségeket ostorozzák: latinizmusok, germanizmusok és anglicizmusok. A mai nehézségek leginkább a következők: tömeges a bírósági értelmezési eltérés; tömeges nyelvi ügyeskedés; az állampolgárok nem értik a jogszabályokat (adóbevallás, biztosítási kötvények); megindult a határon túli magyar szaknyelvek széttrétegződése; euronyelvi jelenségek (óriási mennyiségű idegen kifejezés); a nyelvi szakértők egyre nagyobb fokú bevonása.

Milyen megoldásokat kínál a nyelvészet és a társadalom a jelzett nehézségek megoldására?

- tudatos (még tudatosabb) nyelvtanítás, nyelvtantanítás,
- a nyelvi hibákra való figyelmeztetés (hibaérzékenységek növelése),
- jó példák terjesztése,
- egységes szakkifejezések bevezetése, elterjesztése,
- a jogi (hivatali) szövegek egyszerűbbé, világosabbá tétele,
- nyelvi irodák szervezése,
- nyelvmentorok képzése,
- a nyelvművelés fejlesztése.

Ha ma a szaknyelvben előforduló nyelvi jelenségek, hibák kiküszöbölésére törekszünk, haszonnal forgathatjuk a fontos nyelvművelő munkákat.

SZAKNYELVI JELENSÉGEK

- A szavak pontos használatának nehézségei
- A szakszavak, szakkifejezések alkalmazásának szükségszerűsége
- Kötőhiány
- Fölösleges igekötő
- Terpeszkedő kifejezések
- Fölösleges névutók
- Elvonás, szóösszevonás

BÍRÁLHATÓ SZAKNYELVI JELENSÉGEK (HIBAFORMÁK, PÉLDÁK)

SZÓKÉSZLET

SZAVAK PONTOS HASZNÁLATA

A szaknyelvekben megkövetelhető a szavak pontos, egyértelmű használata. Ám ennek sok minden ellentmond. Részben a nyelvi változás (a szavak jelentése változik, folyamatosan új szavak, szerkezetek születnek), részben az a jelenség, hogy nem mindenki érti ugyanazon a szón ugyanazt. Megoldás lehet a legfrissebb (de csak a legfrissebb) értelmező szótár használata (Pusztai, 2003), de tudni kell azt, hogy nincs minden szó szótárazva. Ráadásul a szavak jelentése (értelme) változhat, különösen pedig a kifejezésmódi értéke (sokszor a jogásznak kell eldöntenie, hogy egy szó adott helyzetben sértő-e vagy nem).

Vannak azután jellegzetesen félreérthető szavak és szerkezetek a nyelvben. Ilyen például az *illetve* kötőszó. *Nem akar, illetve (illetőleg, pontosabban mondva) nem tud beszélni. Az illetve meglehetősen „veszélyes” kötőszó, mert több jelentése is van, s ráadásul ezek szemben állnak egymással. Éppen ezért kapcsolatos (és) és ellentétes (de) mellérendelésben inkább ne használjuk, hanem helyesebb *illetőleg, pontosabban mondva, helyesebben* jelentésben való használata. Ilyenkor az előzőleg mondottakat árnyaljuk, pontosítjuk, ahogy azt példamondatunkban is látjuk.*

SZAKSZAVAK HASZNÁLATA

A szaknyelvekben a szakszavak és szakkifejezések használata szükségszerű. Bevett szaknyelvi kifejezések elsajátítása elvárható az állampolgároktól is. Nem árt azonban fogalmazás közben arra gondolni, hogy még ezek a bevett fogalmak sem egyértelműek mindenki számára. Például: Marosvásárhelyről kérdezte egy ottani magyar szervezet vezetője (magyarországi pályázati pénz felhasználása kapcsán), hogy mit jelent: „a szervezet törvényes képviselőjének *cégszerű aláírását* igazoló hitelesített magyar vagy idegen nyelvű dokumentum”.

ALAKTAN

KÉPZŐHASZNÁLAT

Ide tartozik például a *-ható/-hető* képzős igenevek kérdésköre. A *-ható, -hető* képzős igenevek alkotása, használata általában kifogástalan: *ehető gomba, felfújható gumimatrac, megtekinthető kiállítás*. Divatjelenséggé azonban egyre többször használják a lehetőség, a nem biztosan megtörténő („megtörténhető”) dolgok kifejezésére. S ez rendkívül mesterkéltnek, tudálékosnak hat.

PÉLDÁK | *megvalósíthatósági tanulmány; 5 évig terjedhető szabálysértéssel sújtható; beköltözhető lakás; kerékpározható út*

További példák, amelyekben fölöslegesnek tetszik a *-ható/-hető* képző: *adóforintjaink kamatozásáról és kamatoztathatóságáról hallhatnak; A feladatnak nem volt elég megoldhatósága; Verseim a kimondhatóság és a kérdezhetőség kudarcáról szólna.k*

Ezek helyett a következő megoldások javasolhatók: *Adóforintjaink kamatozásáról hallhatnak; A feladatnak nem volt (megfelelő) megoldása; Verseim a kimondás és a kérdés kudarcáról szólnak.*

IGEKÖTŐHIÁNY

A jogi nyelvet jellemzi az igekötők hiánya, illetve egyes igekötők sajátos, „jogi” használata, amely nyelvhelyességi szempontból kifogásolható.

PÉLDÁK | *Az ügyet Kovácsné bonyolítja; Útiköltséget térítünk.* Javasolt változatok: *Az ügyet Kovácsné bonyolítja le; Az útiköltséget/Útiköltségét megtérítjük.*

A szükséges igekötő hiánya mind a köznyelvben, mind a szaknyelvekben előfordul, az utóbbiakban zsargonizú. A jelenség okai: nyelvi takarékoság; lazább, bizalmasabb forma létrehozása; illetőleg az újítás igénye. Ha nincs jelentéskülönbség a rövidebb és a hosszabb változat között, nem tekintjük súlyos hibának, de a választékos nyelvhasználatban a teljesebb forma a kívánatos:

PÉLDÁK | *Pénzét holnap utaljuk (át); Szeptember 8-án lesz a/az (be)iratkozás; A tárgyalást (el)napolják; Az építkezést anyagi okokból (el)halasztják.*

Ha viszont jelentéskülönbség van az igekötős és az igekötő nélküli forma között, nyelvtani szempontból egyértelmű hibának minősül a rövidebb változat, bár sokszor éppen ezek a szakzsargon jellemző kifejezései.

PÉLDÁK | *A hangnem magyarázható az ügyintézők terheltségével (= túlterhelésével); A tanút délután két órára idézték (be).*

A jogi szaknyelvből vett példák: „Mivel a beküldött iratanyag hiányos volt, ezért a hitelintézetet [...] napos *határidőt* tűzve felhívtam a hiányzó dokumentumok pótlására azzal, hogy amennyiben a kért dokumentumokat a megadott határidőn belül nem nyújtja be, az eljárást az Áe. 27. par. (1) bekezdésére hivatkozva megszüntetem.” A *határidőt* tűz helyett a *kitűzi a határidőt* a helyes.

„FÖLÖSLEGES” IGEKÖTŐ

Bár a nyelvészek úgy tartják, hogy a nyelvben nincs semmi fölösleges, a hivatali, jogi nyelvben fölbukkanó, jelentéstöbbletet nem mutató igekötők nyelvhelyességi szempontból fölöslegesek, ilyen a *szabályoz – leszabályoz* kettőssége.

PÉLDÁK | *Az önkormányzat rendeleteileg leszabályozza a bérleti szerződések kiadásának módját.* Helyesen: *Az önkormányzat rendeletben szabályozza a bérleti szerződések kiadásának módját.* A hivatalos nyelvhasználatban gyakran előfordul a *leszabályoz*.

Megjegyzés: Mivel nincs jelentéskülönbség az igekötős és az igekötő nélküli forma között, az igekötőt fölöslegesnek tarthatjuk.

Szintén hivatalos nyelvi alak a *rendeleteileg*, amelynek *-ileg* toldaléka nyelvhelyességi szempontból megkérdőjelezhető. A mondatban egyszerűbb így: *rendeletben*. A jogi szaknyelvben ugyanilyen gyakran használt, fölösleges igekötős ige a *megkifogásol*.

TERPESZKEDŐ KIFEJEZÉSEK

A nyelvvelő szakirodalom rendszerint terpeszkező vagy terjengős (tudományosan: analitikus, széttagoló) kifejezésnek nevezi azokat a szerkezeteket, amelyek egyszerűbben, egy szóval is kifejezhetőek. A jogi nyelvben való masszív jelenlétük indoka az lehet, hogy a terpeszkező kifejezések lényegében a passzív szerkezetet pótolják a magyarban. Passzív (személytelen, alanyt elrejtő) szerkezetekre pedig minden nyelvben szükség van. Mégis igen kevésbé tarthatjuk indokoltnak a terpeszkező kifejezések használatát, mert a magyar általános alany ugyanúgy alkalmas a személytelenségre.

PÉLDA | *Kihirdetésre került az ítélet. Ajánlott változat: Kihirdették az ítéletet.*

A téma, a közlési helyzet határozza meg, hogy mit mondunk egyszerűbben és mit összetettebben. Mégis tanácsolható, hogy amit lehet, mondjunk rövidebben, egyszerűbben. Mindenképpen erre kell törekedni, ha a bonyolult forma nem magyaros szerkezet, illetőleg nincs semmilyen jelentésbeli többlete.

A nyelvvelés rendszeres vesszőparipája a terjengős – vagy más néven – terpeszkező kifejezések ügye. Ezek rendszerint két elemből állnak, holott eggyel is mondhatók. Jó részük alapja egy tartalmas ige, amelyből főnevet képeznek, majd tartalmatlan igét fűznek hozzá.

A terpeszkező kifejezés egy főnévből és egy tartalmatlan igéből áll.

PÉLDÁK | *átad – átadás – átadásra kerül; fejlődik – fejlődés – fejlődés mutatkozik.*

A tartalmatlan igék hasonlítanak az indoeurópai nyelvek segédigéihez.

A főnév + tartalmatlan igei szerkezetben a leggyakrabban felbukkanó igék:

csinál, eszközöl, foganatosít, folytat, gyakorol, jelent, képez, képvisel, kerül, nyer, sor került, rendelkezik, részesít, részesül, tesz, történik, végez, végrehajt.

A felsoroltak bizonyos szókapcsolatokban nem úgy viselkednek, mint a tartalmas főigék, hanem jelentés nélkül, tartalmatlanul állnak. Szerepük ilyenkor hasonlítható az indoeurópai nyelvek segédigéihez. Valójában nyelvtani szerepük (funkciójuk) van – főnevet „igésítenek” –, ezért a legújabb nyelvtanok az ilyeneket funkcióigének nevezik.

PÉLDÁK | *ellenőrzést gyakorol (ellenőríz), intézkedést foganatosít (intézkedik), módosításokat eszközöl (módosít), sor került a díjak átadására (átadták a díjakat), változtatásokat hajt végre (megváltoztat valamit), megoldást nyer (megoldódik), vizsgálat tárgyává tesz (megvizsgál), nagy tudással rendelkezik (nagy tudású).*

Vannak olyan esetek, amikor jelentésbeli vagy fogalmazási különbség van a rövidebb és a hosszabb változat között. Ilyenkor mindkettőre szükség van, és nem kifogásolhatjuk a hosszabb szerkezetet, sőt nemegyszer éppen az utóbbi a választékosabb, ünnepélyesebb.

PÉLDÁK | *nagy népszerűségnek örvend – nagyon népszerű; beszédet mond – beszél; köszönetet mond – megköszön; dicséretben részesít – megdicsér; tanúként szerepel – tanúskodik; győzelmet arat – győz; utazik – utazást tesz.*

A terjengős kifejezéseket különösen a hivatali nyelv használja. Egyesek azzal védik ezeket a formákat, hogy rendszerint személytelenek, tehát sajátos jelentést hordoznak: *Bizonyára értesült már arról, hogy a villamos energia ára a jogszabályi előírásoknak megfelelően megemelésre került.* Az ilyen mondat valóban személytelen, hiszen nem tartalmazza a cselekvő alanyt: ki is emelte meg a villamos energia árát. Ám el kell oszlatni azt a tévhitet, hogy az igés forma általános alanya nem képes ugyanerre: *Bizonyára értesült már arról, hogy a villamos energia árát a jogszabályi előírásoknak megfelelően megemelték* (nem személytelen formában: *megemeltük*).

PÉLDÁK | Jogi nyelv:
 „Bankszámlaszámát nem vagy hibásan tüntette fel, illetve olyan bankszámlaszámot adott meg, amely megszüntetésre került”;
 „Adózó (adóév) évre felszámított késedelmi pótlékát hivatalból felülvizsgáltam, és megállapítottam, hogy az összegét tekintve tévesen került megállapításra.”

NÉVUTÓ

A névutók azért érdemelnek megkülönböztetett figyelmet, mert a magyar nyelvben számuk egyre gyarapodik a hagyományos, kifejező ragos formák rovására. A névutók ugyanis az ún. terjengős vagy terpeszkedő kifejezések egyik gyakori alkotóelemei. Új névutók ragos névszókból születnek:

alkalommal, céljából, érdekében, kapcsolatban, keretében, következtében, okán, tekintetében, vonatkozásában.

A névutós névszók főlegesen használata a terjengősség egyik gyakori esete. Ha az értelem megváltozása nélkül a névutót egyszerűbb formával, határozóraggal helyettesíthetjük, akkor erre kell törekedni.

PÉLDÁK	Kerülendő	Ajánlott
	<i>Jelentést tettünk a cég felé.</i>	<i>Jelentettük a cégnek.</i>
	<i>A rádión keresztül értesült róla.</i>	<i>A rádióból értesült róla.</i>
	<i>Az alapítványon keresztül részesült támogatásban.</i>	<i>Az alapítványtól kapott támogatást.</i>
	<i>A költő a versen keresztül üzen.</i>	<i>A költő a versével üzen.</i>
	<i>A legjobb akarat mellett...</i>	<i>A legjobb akarattal...</i>
	<i>Nagy siker mellett játszáék.</i>	<i>Nagy sikerrel játszáék.</i>
	<i>A foglalkozás keretében megtárgyaltuk a témát.</i>	<i>A foglalkozáson megtárgyaltuk a témát.</i>
	<i>A múlt év folyamán...</i>	<i>A múlt évben...</i>
	<i>Tüntettek a környezetvédelem érdekében.</i>	<i>Tüntettek a környezetvédelemért.</i>
	<i>Mindent megteszünk a jó ügy érdekében.</i>	<i>Mindent megteszünk a jó ügyért.</i>
	<i>A gyémántdiplomásók részére átadták az oklevelet.</i>	<i>A gyémántdiplomásoknak átadták az okleveleket.</i>
	<i>A tárgyalás során megállapodtak...</i>	<i>A tárgyaláson megállapodtak...</i>
	<i>Ez alatt azt értem...</i>	<i>Ezen azt értem...</i>
	<i>Vitatkoztunk a kérdés fölött.</i>	<i>Vitatkoztunk a kérdésen.</i>

Természetesen nem minden esetben lehet ragos formával helyettesíteni a névutós névszókat. Ilyenkor is törekedni kell azonban a nyelvhelyességre.

PÉLDÁK	Kerülendő	Ajánlott
	<i>Heteken keresztül vártam rá.</i>	<i>Heteken át vártam rá.</i>
	<i>A szerződés értelmében járt el.</i>	<i>A szerződés szerint járt el.</i>
	<i>Az autó tekintetében nincsenek különleges elvárásaink.</i>	<i>Az autóval szemben nincsenek különleges igényeink.</i>
	<i>Az elégséges szolgáltatás vonatkozásában nincs megegyezés.</i>	<i>Az elégséges szolgáltatással kapcsolatban nincs megegyezés.</i>
	<i>Mérték után csináltatott nadrágot.</i>	<i>Mérték szerint készíttetett nadrágot.</i>

Egyéb szaknyelvi példák: „Jelen igazolást a *kifizető felé* történő felhasználás céljára adtam ki...”; „Felhívom adózó figyelmét arra, hogy a kérelem elbírálásakor figyelembe vett adatok helyállóságát az illetékes adóhatóság utólagos *ellenőrzés keretében* vizsgálhatja”.

ELVONÁS, SZÓELVONÁS

Viszonylag új és egyre gyakoribb szókeletkeztetési eljárás az elvonás (szóelvonás). Lényege, hogy egy összetett főnevet a szóvég levágásával igésít. Egyes formái már megszokottak:

fénymásolás, fénymásolat → *fénymásol*; *mások kicsit vagy nagyon furcsák: szakdolgozat* → *szakdolgozik*, *apróhirdetés* → *apróhirdet* (ebből a szóból jogkövetkezmény lett a Magyar Rádió hátrányára; nyelvészeti szempontból természetesen indokolatlanul); *közszolgálat* → *közszolgál*, *közszolga*.

A jelenség természetes nyelvi folyamat, mégis óvakodni kell a túlzottan új formák (neologizmusok) használatától.

Egyéb nyelvi példa: A [...] *sorban írt adónem önellenőrizni kívánt adóévben nem létezett vagy nem önrevíziózható.*

MONDATTAN, SZÖVEGSZERKESZTÉS

SORREND, SZÓREND

A magyar szórendre aprólékos szabályok érvényesek, amelyeknek tárgyalását most mellőzöm. Hangsúlyozandó, hogy a magyar mondatban a lényeges közlésnek a mondat elején vagy legalábbis első felében kell szerepelnie. A következő önkormányzati rendelet meglehetősen elfárasztja az olvasót, mire rájön, hogy mi a lényeg:

A magyar mondatban a lényeges közlendő mindig a mondat első részében legyen.

PÉLDA

Játszóterre, tiltó táblával megjelölt parkterületre, közterületre, iskolába, óvodába, bölcsődébe, ételmszerüzletbe, vásárcsarnokba, egészségügyi és oktatási intézménybe, strandokra [eddigre könnyen elfogy az olvasó türelme] kutyát bevinni még pórázon sem szabad!

Megjegyzés: A szerkezet átalakításával könnyebben érthetővé tehető a mondat.

A magyar vonzatviszonyok szempontjából helytelen ez a szórend is: „Tárgy: hiánypótlásra felhívás”. Vagyis: *valamire (való) felhívás*. A megszokott, magyaros forma: „Felhívás hiánypótlásra” (*felhívás valamire*).

TÚLZOTT TÖMÖRÍTÉS, HIÁNY

A szakszövegekben gyakori hiba a túlzott tömörítés (stilisztikailag ellipszisnek, kihagyásnak nevezzük), amelynek a vége sokszor félreértelmezés.

PÉLDÁK

Állatot elhagyni tilos.

Megjegyzés: Természetesen elhagyni lehet egy tárgyat, személyt és így állatot is, de pontosabban tűnik az efféle megfogalmazás: *Állatot gazdátlanul/örizetlenül hagyni tilos*, vagy (ha erről van szó): *Állatot szabadjára engedni tilos*.

Második példa pedig a túlzott tömörítés miatt már humoros hatást is kelt: *A kolumbáriumfalban kiképzett urnafülkék egy személyesek és kétszemélyesek, így igény esetén családtagok elhelyezését is biztosítani lehet.*

TÖMÖRÍTÉS, A VONZATOK, BŐVÍTMÉNYEK ÖSSZEVONÁSA

A túlzott tömörítésből fakadó újabb veszély, ha egymástól nagyon eltérő kifejezések bővítmenyeit összevonjuk.

PÉLDA

A temetőbe való belépés és az öntözővíz díjtalan.

MONDATTANI, SZÖVEGSZERKESZTÉSI HIBÁK

- Sorrend, szórend cseréje
- Túlzott tömörítés
- Bővítmenyek összevonása
- Többértelműség
- Túlbonjolítás
- Túllírás
- Túlrészletezés
- Terjengősség

TÖBBÉRTELMŰSÉG

Bár a jogi szövegektől elvárjuk az egyértelműséget, mégis sok a kétértelműség.

PÉLDAK

A temető díjfizetési kötelezettsége.

Megjegyzés: Ha ezt komolyan vesszük, akkor a temető köteles az odalátogatóknak fizetni. Pedig éppen ellenkezőleg: a „temetőhasználatért” való díjfizetési kötelezettségről van szó.

A hiányzó adatokat a támogatói adományban részesült szervezet igazolásának tartalmaznia kell.

Megjegyzés: Számos esetben volt már jogi ügy a kétértelműségből.

A kötelező veszettség elleni oltásban nem részesült, vagy nyilvántartásba nem vett eb azonnali hatósági eltávolítását rendelheti el a jegyző.

Megjegyzés: Az ügyetlen szórend, valamint egy vessző elmaradása félreértéshez (többértelműséghez), homályossághoz vezethet. A szöveg szerint van kötelező veszettség.

TÚLBONYOLÍTÁS

A jogi, hivatali (bürokratikus) szaknyelv legfőbb jellemzője (a Kosztolányi által is már ostromozott) a túlbonyolítás.

PÉLDÁK

A halál időpontjában Nekeresd városban állandó lakhellyel vagy tartózkodási hellyel rendelkező elhunytak esetében a köztemető fenntartási feladatok ellátására kötelezett szerv abban az esetben is köteles a 4. bekezdésben foglaltak szerinti temetési hely biztosítására, ha a halál nem Nekeresd városban következett be.

Megjegyzés: Ez egészen egyszerűen annyit jelent, ha nekeresdi vagyok, akkor ha nem Nekeresden halok meg, akkor is kapok sírhelyet Nekeresden.

Ezen rendelet a parlagrafű visszaszorításával kapcsolatos rendelkezéseinek betartását a parlagrafű fertőzöttségi térkép, illetve ki-mutatás felhasználásával a körjegyző mint hatáskör gyakorlója köteles ellenőrizni.

Megjegyzés: A mondat szórendjével, túlbonyolítottságával csaknem felfoghatatlan.

Figyelembe vettem továbbá az adókról, járulékokról és egyéb költségvetési befizetésekről szóló 2002. évi XLII. törvény 319. par. (3) bekezdésében foglaltakat, mely szerint e törvény rendelkezéseit alkalmazni kell a hatálybalépéskor jogerősen el nem bírált ügyekben, továbbá a hatálybalépést követően az azt megelőző időszakban teljesítendő, illetve esedékessé vált kötelezettségekre azzal, hogy ha a 2002. december 31. napjáig hatályos rendelkezések az adózóra összességében kevésbé terhes bírság és pótlék-feltételeket határoztak meg, a kötelezettségekre legfeljebb az ott megjelölt legmagasabb mérték alkalmazható.

Megjegyzés: A többszörösen összetett mondatok önmagukban is megnehezítik a megértést, különösen, ha az alárendelések száma nagy. A mellérendelés közelebb van az élőbeszédhez, ezért megérteni is egyszerűbb.

E határozat ellen a kézbesítésétől számított 15 napon belül az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal (APEH) Hatósági Főosztály (illetékes megyei) Hatósági Osztályához címzett, de az APEH (illetékes) Megyei Igazgatóság (illetékes osztály)-hoz előterjesztett illetékköteles fellebbezéssel lehet élni.

Megjegyzés: Ez a példánk egy jellegzetes fordulat a határozatok végén. Jogi szakemberek teljesen természetesnek veszik, az állampolgár azonban mindig értetlenül áll előtte. Vagyis: ha valaki fellebbez, akkor másnak címzi a fellebbezést, mint akinek előterjeszti (vagyis akinek benyújtja). Józan ésszel nehéz fölfogni, hogy miért van erre szükség, ez azonban már egyértelműen a jogalkotók nem is nyelvi, hanem gondolkodásbeli világát jelzi.

A mulasztási bírság összegének késedelmes megfizetése esetén a megfizetés esedékességének napjától késedelmi pótlékot kell fizetni, melynek mértéke a késedelem minden naptári napja után a felszámítás időpontjában érvényes jegybanki alapkamat kétszeresének 365-öd része.

Megjegyzés: Az ilyen agyafűrt megfogalmazás is hagy némi kétséget maga után.

Adóbevallás késedelve miatt mulasztási bírság igazolási kérelem elutasítása mellett.

Megjegyzés: A túlbonyolítás tömörítésből, szórendi szabálytalanságból és a névszói stílusból fakad, az eredménye pedig a laikus számára homály, érthetlenség.

A jogi szövegek túlbonyolítása fölveti a kérdést, hogy vajon a világ egyre bonyolultabbá válását követik-e az efféle megfogalmazások, avagy esetleg az elkülönülési szándék az oka a „bikkfanyelvnek”.

TÚLÍRÁS

A tömörítés, kihagyás ellentéte a túlírás.

PÉLDA

A vakvezető és jelzőkutya, továbbá külön jegyzői engedély rendelkezése kivételével nem szabad ebet beengedni, bevinni, illetve megtúrni [...] – egészségügyi intézmények területére.

Megjegyzés: Ebben a mondatban még az is nyelvi hiba, hogy a *beenged*, a *bevisz* igének van *valahová* kérdésre felelő vonzata (*területére*), a *megtúr* igének viszont nincs. Így a *megtúrni* [...] *területére* meglehetősen magyartalan megfogalmazásmód, és még csak „nyelvi változásnak” sem tekinthető...

TÚLRÉSZLETEZÉS

A túlszabályozás bukkan fel a következő mondatban.

PÉLDA

A temetőnek és létesítményeinek alkalmasnak kell lennie az elhunytak felravatozására, gyászszertartásuk lebonyolítására és eltemetésükre, ugyanakkor meg kell felelnie az elhaltak iránti kegyelet igényeinek, és lehetővé kell tennie a temetkezési tevékenység, temetkezési szolgáltatás korszerű lebonyolítását.

Megjegyzés: Tekintsünk el a *lebonyolítás* szó megismétlésétől, a következő megfogalmazás zavarosságától: „gyászszertartás lebonyolítására és eltemetésükre”, csak a fölösleges ismétlésre szorítkozunk: *temetési tevékenység, temetési szolgáltatás*.

TERJENGŐSSÉG

A terjengősség, a túlírás, ebből következően pedig sokszor ún. tautológia (ugyanazt mondás) hibájába esnek a hivatalos szövegek megfogalmazói. A tautológia iskolapéldája: „vizuálisan láttam a szememmel”. Kicsit hasonlít rá egy önkormányzati rendelettervezet mondata: *Úttestet, járdát és egyéb közterületet bármiféle szeméttel (szennyvízzel, vizelettel, emberi és állati ürülékkel stb.) beszennyezni tilos.* Vagyis: szeméttel, szennyvízzel ne szennyezzen!

NYELVHASZNÁLATI KÉRDÉSEK

A SZÓHASZNÁLAT ERKÖLCSE

A szószabályzattal (pragmatikával) foglalkozó nyelvészek tudatosítják, hogy a nyelvhasználatnak, azon belül a szóhasználatnak önmagában is van etikája. Vagyis a szavaknak van etikai tartalmuk. Ez különösen a sértő, bántó, nem odaillő kifejezések használatakor bukkan elő. Egyébként sokszor lesz jogi ügy a nyelvi sértésből.

PÉLDA

A temetőben koporsós, hamvasztásos temetkezésre, az emberi maradványok méltó elhelyezésére van lehetőség.

Megjegyzés: Méltó-e az emberi méltósághoz az *emberi maradvány*?

EGYÉB NYELVI, NYELVTANI JELENSÉGEK

Ebben a dolgozatban a magyar nyelv művelés megannyi észrevételét, javaslatát nem dolgozhatom fel. Csak néhány további fontos jelenségre hívom fel a figyelmet; egyebekben pedig a már idézett nyelv művelő szakirodalom nyújt eligazítást.

A HASONLÓ ALAKÚ SZAVAK

A szóhasználati hibák, a szótévesztés egyik leggyakoribb esete, amikor a beszélők hasonló hangzású vagy hasonló alakú szavakat cserélnék föl. Ennek lehet lélektani magyarázata is, ha a beszélő tudatában véletlenül keverednek össze a szavak, de előfordulhat, hogy helytelenül rögzült a szópárok tagjainak jelentése. Ezek a szópárok idegen szóval a paronimák, maga a jelenség pedig a paronímia. Magyarul úgy is nevezhetnénk őket: „nem mindegy!” szavak. Nem mindegy, hogy mikor melyiket használjuk; mert bár a szövegösszefüggésből nyilvánvaló lesz a mondanivaló, fölcserélésük mégis furcsa hatást kelt. A leggyakrabban összetévesztett szópárok külön címszóként szerepelnek, felsorolásukat ld. alább.

PÉLDÁK

egyenlőre – egyelőre: Az eső miatt *egyenlőre* nem indulhatunk. Helyesen: Az eső miatt *egyelőre* nem indulhatunk.

elfogódott – elfogult: Az anyakönyvvezető előtt *elfogódottan* viselkedett (‘elérzékenyülten’) – *Elfogult* a saját gyermekével szemben (‘nem tárgyilagos’).

emberiség – emberiség: Az *emberiség* elleni büntett (‘az emberi nem’) – az *emberiségbe* gázoló dolog (‘emberségesség’).

ijedség – ijedség: Nagy volt az *ijedség* az iskolában (helyzet: ‘megijedés’) – *Ijedségében* elejtette a poharát (‘ijedt állapotában’).

illetőségű – illetékességű: a szegedi *illetőségű* vállalkozó (‘valamilyen lakóhelyű, valahova tartozó’) – a helyi *illetékességű* önkormányzat (az *illetékes* melléknévből).

izzadság – izzadság: Letörölte az *izzadságot* (‘verejték’) – Az *izzadság* megfázást okozhat (‘izzadt állapot’).

önkéntes – *önkéntes*: *önkéntes* rendőr (‘saját elhatározásából, önként jelentkező, az *önként* határozószóval) – Egy jármű *önkéntes* elvitele miatt körözik (‘önhatalmú, erőszakos, az *önként* főnévből).

válság – *váltás*: A pénzügyi *válság* elérte Amerikát is (‘súlyos helyzet’) – A hívő *váltása* a mennyország (‘megváltás’) – *váltásdíj* (‘a megváltás, kiszabadulás stb. díja’).

Hármas hasonlóságok, egybeesések is vannak:

tanúság – *tanulás* – *tanultság*: Íme *tanúság* Isten és ember előtt... (‘tanúbizonyosság’) – Az esetnek az a *tanultsága*, hogy vigyázzunk magunkra (‘leszűrt következtetés’) – A *tanultság* bizonyítványokkal igazolható (‘végzettség’).

Hasonló alakú idegen szavak is okozhatnak szótévesztést. Az idegen szavak különösen sokszor szerepelnek rosszul a szövegekben, mivel sokan nincsenek tisztában pontos jelentésükkel. Erre a jelenségre vonatkozik a következő szólás: *Ne keverd össze az allegóriát a filagóriával* (‘költői kép’ – ‘kerti építmény’).

PÉLDÁK

akció – *aukción*: katonai *akción*; iskolai *tejakción* (‘cselekvés, megmozdulás, kedvezmény’) – *képaución* (‘árverés’)

káplán – *káplár* (‘segédlelkész’ – régen: ‘tizedes’)

komplexum – *komplexus*: *üdülőkomplexum* (‘épülettömb’) – *kisebbségi komplexus* (lélektani fogalom)

koncesszió – *koncepción*: *koncessziós* autópálya (‘haszonbérlet’) – *koncepción* per (‘előre megtervezett, elképzelt’)

notárius – *notórius*: Gvadányi József: Egy falusi *notárius* budai utazása (‘jegyző’) – *notórius* bűnöző (‘megrögzött’)

ökológia – *ökonómia* (‘környezetan’ – ‘közgazdaságtan’)

ökonómikus – *ökumenikus*: *ökonómikus* pénzügyi terv – *ökumenikus* istentisztelet (‘gazdaságos, takarékos’ – ‘összegyházi’)

plántál – (el)*parentál* (‘ültet’ – ‘elsirat, elbúcsúztat valakit’)

reluxa – *relaxa* (‘redőnyféleség’ – a *relaxál* ‘kipihen magát’ szóból való elvonás; nincs ilyen szó)

reveláció – *releváción* (‘hirtelen megvilágosodás, felismerés’ – ‘fontosság, jelentőség’)

rezi – *rezsím* (‘fenntartási költség’ – ‘uralmi rendszer’)

szuverén – *szuterén* (‘önálló’ – ‘alagsor’)

Hármas egybeesésre is akad példa:

exkuzál – *exkluzál* – *exhumál* (‘kiment, menteg’ – nincs ilyen szó – ‘kihantol’)

1. táblázat. Gyakran összekevert szópárok

adaptál – adoptál;
alkalmasint – alkalmanként – alkalomadtán;
datál – dotál;
egyhangúan – egyhangúlag;
egyházfi – egyházfő;
fáradtság – fáradtság;
felszólalás – felszólamlás;
hasonlít – hasonít;
helység – helyiség;
helyt ad – helyet ad;
hosszan – hosszasan;
kies – kietlen;
létre – lévén;
másolat – másodlat;
szível – (meg)szívelel;
számít valamire – számol valamivel;
tartama – tartalma;
történelem – történet;
törvényhozás – törvénykezés;
túros – túros.

További gyakori tévesztéseket az 1. táblázatban tüntettem fel.

A BEFEJEZETT MELLÉKNÉVI IGENÉV ÁLLÍTMÁNYI HASZNÁLATA

PÉLDA

Ez az ing nagyon *gyűrött*; A második kérdés még nem *tisztázott*.

Megjegyzés: Az első mondat helyes; a második mondat javítása: *nincs tisztázva*; *nem tisztázódott*, *nem tisztáztuk/tisztázták*.

A befejezett melléknévi igenév állítmányi használata bizonyos feltételek meglétekor tekinthető megszokottnak vagy szabályosnak. Akkor fogadható el ez a szerkezet, ha a) az igenév állapotot jelöl, b) állandó tulajdonságot fejez ki, c) elvesztette igei természetét, d) melléknévesült, azaz nemcsak igenévnek tekinthető, hanem tulajdonságot jelölő melléknévnek is, e) esetleg fokozható. A feltételek közül nem mindig érvényesül következetesen az állapotjelölés és a fokozhatóság. Állítmányként helyesek a következő igenevek: *bágyadt*, *fáradt*, *sápadt*, *nyugodt*, *ingerült*, *rekedt*, *kopott*, *gyűrött*, *romlott*, *foglalt*; s idetartozik a fenti példamondatok közül az első. Kerülendő a befejezett melléknévi igenév állítmányi használata, ha nem felel meg az iménti követelményeknek. Gyakran találkozunk ugyan állítmányként az alábbi igenevekkel, mégis nyelvtani szempontból szokatlan illetően használatuk: *bizonyított*, *biztosított*, *eldöntött*, *érintett*, *ellátott*, *megengedett*, *megoldott*, *tisztázott*; s idetartozik a fenti példamondatok közül a második. Ezek az igenevek a gyakori használat miatt sokaknak már nem tűnnek hibásnak állítmányi szerepben (*bizonyított az, hogy...*; *az anyagellátás biztosított*; *két cég érintett az ügyben*). A választékos nyelvhasználatban inkább válasszunk más nyelvi formákat (*bebizonyosodott/bebizonyították*; *az anyagellátást biztosítják/biztosítjuk*;

két cég van érintve/két céget érint). Egyértelműen hibásak az ilyen mondatok (zárójelben a helyes változatok): az egész terület bekerített (be van kerítve); a drogfogyasztás büntetőjogilag szankcionált (a büntetőjog szankcionálja); a filmben andalító muzsikával aláfestett minden jelenet (muzsika fest alá/muzsikával van aláfestve); a szarvascsőrű madarak a fűgére utáltak (vannak utalva). Különösen az utóbbi mondatokból látszik, hogy a befejezett melléknévi igenév használatának gyakori oka a határozói igenévtől való indokolatlan félelem.

A BEFEJEZETT MELLÉKNÉVI IGENÉV IDŐVISZONYÍTÓ SZEREPE

PÉLDA | Az egyetemet meglátogatott vendégek elégedetten távoztak.
Ajánlott változat: Az egyetemet meglátogató vendégek elégedetten távoztak.

A múltra vonatkozó mondatokban nem szükségszerű a befejezett melléknévi igenév használata.

A befejezett melléknévi igenév alakja megegyezik az ige kijelentő mód, múlt idő, egyes szám harmadik személyű, alanyi ragozású alakjával (2. táblázat).

2. táblázat. A befejezett melléknévi igenév időviszonyító szerepe

	Ige múlt ideje	Befejezett melléknévi igenév
Toldaléktípus	jel	képző
Mondatrészszerop	állítmány	jelző
Használata	múlt idő	előidejűség
Példák	a ház felépült az ember vízbe ugrott	a felépült ház a vízbe ugrott ember

A magyar nyelvben nincsen olyan időviszonyítás, amely más idegen nyelvekben (pl. angol, német) létezik. Nem helyes az feltevés, hogy a múltra vonatkozó mondatban befejezett melléknévi igenevet kell használni. Egyre több ilyen példára bukkanhatunk.

PÉLDÁK | Az új környezetvédő autóbust bementatott sajtótájékoztató próbaautazással ért véget. (Helyesen: bemutató.)

A nagyon sok helyzetet elpuskázott belgák ellen megérdemelten nyert a Fradi. (Helyesen: elpuskázó.)

A helyszínre érkezett mentők az ott tartózkodott N. T.-t életveszélyes állapotban kórházba szállították. (Helyesen: tartózkodó.)

A magyar haderóreformról először beszélt Szabó János kijelentette, hogy 2 éven belül 6 hónapra csökkentik a katonai szolgálát idejét. (Helyesen: beszélő.)

Megjegyzés: Ezekben a példákban a befejezett melléknévi igenév előidejűséget óhajt jelezni. Ilyenkor azonban nyugodtan használhatunk folyamatos melléknévi igenevet is.

A javított mondatok nem érthetők félre. Ráadásul jobban hangzanak. Ugyanis az eredeti mondatokban a többször előforduló -t, -tt végződések prózában nem jól hangzó rímet, ritmust hoznak létre.

IRODALOM

Arisztotelész 1999. *Rétorika*. Telosz Kiadó, Budapest. Fordította: Adamik Tamás.

Balázs Géza 2001a. Műnyelvi válság egykor és most. *Természettudományi Közöny* 132/5: 201.

Balázs Géza 2001b. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Corvina, Budapest.

Balázs Géza–Zimányi Áprád szerk. 2007. *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz–Westermann Kiadó, Celdömök.

Bíró Ágnes szerk. 1989. *Szaknyelvi divatok*. Gondolat, Budapest.

Csaplovics János 1822/1990. *Ethnographiai értekezés Magyarországról*. (Reprint: MTA Néprajzi Kutatócsoport, szerk.: Hála József. Budapest.)

Fábián Pál 1984. *Nyelvművelésünk évszázadai*. Gondolat, Budapest.

Grétsy László–Kovalovszky Miklós szerk. 1980–1985. *Nyelvművelő kézikönyv*. Akadémiai, Budapest.

Grétsy László 1964. *Szaknyelvi divatok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Grétsy László–Kemény Gábor, 1996. *Nyelvművelő kézikönyvtár*. Auktor, Budapest (Új kiadás: Tinta Kiadó, Budapest, 2005).

Kiss László 2003. A jogi nyelvről – alulnézetben. In: Balázs Géza (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője*. I–II. MTA TKI, Budapest, 1/289–300.

Műhelyforum a szakmai nyelvről. *Debreceni Szemle* 2002/2: 197–289.

Pusztai Ferenc főszerk. 2003. *Magyar értelmező kézikönyvtár*. Akadémiai Kiadó, Budapest (Második átdolgozott kiadás).

Szily Kálmán 1879/2001. A természettudományi műnyelvről a magyar irodalomban. *Természettudományi Közöny* 132/5: 199–201.

Tremmel Flórián 1993. *Igazságügyi retorika*. JPTE, ÁJK, Pécs.

Voigt Vilmos 1991. Apáczai Csere János magyar szemiotikája. In: Hajdú Mihály–Kiss Jenő (szerk.): *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. ELTE, Budapest, 638–641.

TÉTEL BÍRÁLHATÓ SZAKNYELVI JELENSÉGEK

A szakszavak pontos és túlzott használata, képzőhasználat, igekötő hiánya és fölöslege, névutó, terpeszkedő kifejezések, szórend, sorrend, tömörítés, többértelműség, túlbonyolítás.

Kiegészítő példatár

MONDATPÉLDÁK

Az expó a kommunikáció nyelvén beszélt volna a világgal.

Megjegyzés: szófölsőség (tautológia): kommunikáció, nyelv, beszélni.

Titkos háttérmegállapodások is születhettek az országos vényellenőrzési rendszer megrendelése során az egészségbiztosítónál – jelentette be Cs. Ágnes, az Országos Egészségbiztosítási Pénztár főigazgatója, a Hi-Care volt ügyvezetője, R. László hozzá küldött levele kapcsán.

Megjegyzés: A mondat felénél a mondat logikája megbomlik, ebből adódóan elindul a „téves vezérlés”, vagyis nem világos, hogy ki a „Hi-Care volt ügyvezetője”.

A megbetegedések kialakulásáért azonban maguk a páciensek tehetik a legtöbbet: azzal, hogy időről időre igénybe veszik a szűrővizsgálatokat.

Megjegyzés: A mondat logikájának nem kellő ismeretéből adódó (gyakori) tévesztés: „a megbetegedésért a páciens azzal tehet, hogy igénybe veszi a szűrővizsgálatot”.

A Magyar Államvasutak részéről a nemzetközi forgalomból származó bevételek hozzák a legtöbb hasznot, a teljes teherforgalom kétharmadát, ami a személyszállítás pénzforrásainak mintegy egynegyedét teszi ki.

Megjegyzés: Szerencsétlen megfogalmazás, ha egy mondatban két arányszámot állítunk egymás mellé. Szóban gyakorlatilag érthetetlen, de írásban is komoly gondot okoz a „kétharmad” és az „egynegyed” egymásnak való megfeleltetése.

Elismerő oklevelet kapott a Golden Gate Award versenyen Almási Tamás Szívügyem című dokumentumfilmje. Az idei versenyre 62 ország 1525 alkotását nevezték. A film egy szívátültetés kivételes történetéről szól, amelyet a Magyar Televízió tavaly májusban sugárzott.

Megjegyzés: A „téves vezérlés” tipikus esete, amikor főmondat szórendjéből (szórendi hibájából) adódóan a vonatkozó névmások „helytelenül”, tévesen utalnak vissza.

Elsősorban magyar–német cserekapcsolatra lehet pályázni, de nem támogatjuk nemzetközi konszenzusokon történő részvétel költségeit, valamint olyan projekteket, amelyek meglévő EU-programokhoz illeszkednek.

Megjegyzés: Ez még nem is a legszörnyűbb mondatpélda a fölösleges idegen szavak használatára. A nemzetközi konszenzus föltehetően inkább nemzetközi kongresszus lehet.

Egyhangúan elfogadtuk az ehhez szükséges beinvestálandó keretösszeget.

Megjegyzés: Az egyik leggyakoribb szótévesztése (egyhangúan – egyhangúlag) példa ez a mondat. De kifogásolhatjuk a *beinvestálandó* igekötős idegen szót is.

Először felosszuk egymás között a megye nagyobb településeit, azután lelátogatjuk az általános és középiskolákat.

Megjegyzés: A példa a nyelvjárásokban és a vulgáris köznyelvben előforduló suksüközés (felszólító mód használata kijelentő helyett) egyik alfajára, a kevesebbet emlegetett szuksüközésre utal. Helyesen: *Először felosztjuk...*

Vezérigazgatóságunk felé olyan jelentés készül, amely bizonyítja, hogy éves termelésünk volumene nagyjából megfelelő.

Megjegyzés: A terpeszkedő kifejezés egyszerűbb szerkezettel helyettesíthető: *Vezérigazgatóságunknak.*

Az égett sérülteket kórházba szállították, egyelőre nincsenek életveszélyben.

Megjegyzés: A példamondat leginkább a szóetika körébe tartozik: *égett sérült* – ez lehet mentős fogalom, de a köznyelvben: *égési sérült*.

Az esetet számos rajtaiütéses letartóztatás követte a vörös lámpás negyedben. Ezzel egy időben olyan hírek keltek lábra az osztrák alvilágból, hogy az eddig történtek csupán a kezdetet jelentik.

Megjegyzés: A szólások használata színesíti a stílust, ám a szólásokat pontosan kell használni. A hírek szárnyra kelnek (elterjednek), egyes dolgoknak pedig lába kel (ellopják). A két szólásból kovácsolt egyet a fogalmazó.

A parlamenti demokrácia nem arról szól, hogy néhány ember a pártpolitika mentén dönt az ország sorsáról.

Megjegyzés: Korunk divatos politikai szlengjét mutatja a példa. Divatkifejezés az *arról szól* (elvont kifejezésekben), valamint a *mentén* névutó új jelentése. Nem feltétlenül helytelen, hiszen a névutók megjelenhetnek új szerepekben, az igényes stílusban azonban tartózkodni szokás ettől.

Bombasztikus gólhelyzetben volt a csatár.

Megjegyzés: A szavak jelentése is változhat. A *bombasztikus* a *bombaszt* szóból származik, jelentése: 'fellengzős'. A *bombasztikus* is így szerepel még a legújabb értelmező szótárban is: 'dagályos, fellengzős, üres (szavak, beszéd, szónoklat)'. Példamondatunkban azonban 'óriási, bombaszerű' jelentésben fordul elő, nyilván

a *bomba* szó hatására. Megjósolhatjuk, hogy néhány év múlva ez lesz a szó jelentése.

Nagy hibát vétett a gépkocsivezető.

Megjegyzés: A *hibát vét* formát tautológiának és terpeszkedő kifejezésnek tartják. A nyelv tele van hasonló jelenségekkel, aki ügyel a részletekre, azt mondja: *hibázik, hibázott.*

A bírósági ítélet után az alperes bejelentette, hogy fel kíván lebbezni a határozat ellen.

Megjegyzés: A magyar igekötők mozgékonyak, ezért könnyűszerrel elválhatnak az igéjüktől. Kivétel néhány akad, amely nem igekötős igeként, hanem főnévként kezdte pályafutását. A *fellebbez*ben tehát a *fel-* álligekötő van, ezért nem válik el. Helyesen: *nem fellebbez.*

A szülőknek azt tanácsolom, hogy ha 3 éves korukban észreveszik, hogy gyermekük dadog vagy pöszén beszél, forduljanak logopédushoz.

Megjegyzés: A téves vezérlés a második mondatban történő alanyvesztésből fakad. A mindennapi beszédben számos hasonlót mondunk, megfogalmazásban azonban ügyelni kell a tagmondatok közötti alanyváltásra.

Sok tízezerre tehető azoknak a háztartásoknak a száma, akik nem tudják vagy akarják fizetni a közüzemi költségeket.

Megjegyzés: Régen ostorozott jelenség, és talán nyelvi tényé is válik: az *aki* vonatkozó névmással emberek valamiféle csoportjára való visszautalás. Az igényes stílusban még az *amely* vonatkozó névmással utalunk vissza.

Az elmondottakon lehet még egy kicsit gondolkodni, de senki se vonjon le ebből hosszantartó következtetést.

Megjegyzés: Bizonyos szavak csak bizonyos szavakkal járnak együtt: *messzemenő következtetés* és *nem hosszan tartó.*

Most lépett életbe a fogyasztóbarátabb jogszabály, amely jobban védi az utazót.

Megjegyzés: Nyelvünkben nem minden melléknév és melléknévi igenév fokozható. Ha úgy érezzük, hogy a forma szokatlan, akkor a körülírt fokozást javasoljuk: *leginkább fogyasztóbarát.*

Nem rendelkezik engedéllyel, ezért az ügyben intézkedés történt.

Megjegyzés: A *rendelkezik* gyakori jogi szaknyelvi szó, a legtöbbször terpeszkedő kifejezést mutat (*nem rendelkezik engedéllyel = nincs engedélye*), és sokszor furcsa hatást is kelt a jelentése: *nem rendelkezik nyelvvizsgával* (mintha valamilyen rendelkezési joga lenne valakinek a nyelvvizsgával). A mondatban szereplő *intézkedés történt* ugyancsak terpeszkedő kifejezés (*intézkedtek*).

A sonkádi református templom ezzel a kitüntetéssel a megye egyik legszebb temploma lett.

Megjegyzés: A mondat logikailag hibás: egy kitüntetéssel aligha lesz egy templom a legszebb. A mondatot át kell alakítani.

Egy fiatalembert ölt meg bódult állapotában V. György, akire egy óvoda kerítésénél bukkantak rá.

Megjegyzés: A téves vezérlés újabb példája, de ismét a vonatkozó névmás téríti el az értelmezést.

Az X. kórház-rendelőintézet kettő darab személygépjármű és kettő darab tehergépjármű beszerzését kívánja eszközölni.

Megjegyzés: A hivatalos szöveg több stílushibáját is mutatja ez a mondat: *kettő darab* – ez helyesen *két darab*, *tehergépjármű* ez lehetne *teherautó*, *beszerzését kívánja eszközölni* terpeszkedő kifejezés: *kívánja beszerezni, megvásárolni.*

Szabálysértésen tetten ért elkövető.

Megjegyzés: Ha már szabálysértést követ el valaki, akkor elkövető. A hiba: tautológia.

400 vonat leközlekedtetését vállalta a szakszervezet.

Megjegyzés: A példa a helytelen igekötőhasználatra utal.

Egy apáról volt szó, aki alkoholproblémákkal küzdött, és ezért elhagyta a családját.

Megjegyzés: A politikai korrektségből adódó suta megfogalmazást mutatja a példa. A politikai korrektség egy bizonyos fokig természetesen fontos és követendő, ám agyafúrt, tekervényes megfogalmazásaival (*alkoholproblémákkal küzdött*) előbb-utóbb a teljes érthetlenséghez vezet.

SZÖVEGPÉLDÁK

Idézet a személyijövedelemadó-bevallás tájékoztatójából:

A végrehajtásról rendelkező kormányrendelet rendelkezései szerint a foglalkoztatott a nyugdíjjarulékot a járulék-alapul szolgáló jövedelme, legfeljebb azonban a tárgyévre tervezett egy naptári napra jutó bruttó átlagkereset kétszeresének naptári évre számított összege után fizeti meg, mely a költségvetési törvény alapján 2002. évben napi 6490 Ft-nak, illetve évi 2.368.850 Ft-nak felel meg.

Megjegyzés: A hibák jellege: túlbonyolítás, tautológia (*rendelkező rendelet rendelkezései*), összegek halmozása.

A hiányzó adatokat a támogatói adományban részesült szervezet igazolásának tartalmaznia kell.

Megjegyzés: Szövegösszefüggés, szövegmagyarázat nélkül nem érthető szöveg.

Ugyancsak a személyijövedelemadó-bevallás egyik magyarázata:

A természetbeni juttatások közül adómentes: [...] az, amelyet a munkáltató, a bér kifizetője a közoktatásról szóló törvényben meghatározott gyermek, tanuló számára – rá tekintettel a családok támogatásáról szóló törvény szerint nevelési ellátásra jogosult – szülő vagy a vele közös háztartásban élő házastárs útján a tanév első napját megelőző 60 és az azt követő 30 napon belül tankönyv, ruházat (ideértve a munkáltató, illetve a bér kifizetője nevére szóló, az előzőekben felsorolt javak beszerzéséről szóló számla ellenértékének az említett időszakban történő megtérítését is) vagy kizárólag az említett javak vásárlására jogosító utalvány formájában évi 10 ezer forint értéket meg nem haladóan juttat (adómentes iskolakezési támogatás)...

Megjegyzés: Egyetlen összetett, túlsúlyfolt mondat, sok tájékoztató adat sűrítése.

Az egyik jelentős magyarországi kereskedelmi cég a következő (sokszorosított) levelet küldte ki vevőkártya-tulajdonosainak:

Tisztelt Vásárlónk!

Mellékelten megküldjük az új mágneskártyát/kat az Ön és jogosultjai részére. Átadni a névreszóló plasztikkártyákat, s a kártyakiállításakor kézhezkapott (Ön által aláírt) Vásárlási igazolvány kitöltési űrlap hátoldalán lévő „Vásárlási feltételeket” tájékoztatás céljából ismertetni velük.

Mielőbb várjuk Önöket vásárolni Áruházunkban, s reméljük, hogy áraink és áruválasztékunk meglelégedéssel töltik majd el valamennyiüket vásárlásaik során.

Kelet-Pesti X.

Akvizíció

Megjegyzés: A szöveg gyakorlatlan fogalmazót tükröz, aki az írásbeli megfogalmazás alapjaival nincs tisztában.